

Зеленушка (*Chloris chloris*). Обычный гнездящийся вид. Отмечена на всей территории парка.

Чиж (*Spinus spinus*). Немногочисленный зимующий вид территории парка и населенных пунктов.

Щегол (*Carduelis carduelis*). Обычный гнездящийся вид. Отмечен на всей территории парка.

Коноплянка (*Cannabina cannabina*). Многочисленный гнездящийся вид. Встречается на всей территории парка.

Обыкновенная чечевица (*Carpodacus erythrinus*). Редкий гнездящийся вид. Поющий самец отмечен 26.05.1999 г. на р. Южный Буг у с. Марьевка.

Снегирь (*Pyrrhula pyrrhula*). Немногочисленный зимующий вид территории парка и населенных пунктов.

Дубонос (*Coccothraustes coccothraustes*). Обычный гнездящийся вид. Отмечен повсеместно на территории парка на лесных участках.

Обыкновенная овсянка (*Emberiza citrinella*). Обычный гнездящийся вид. Отмечена повсеместно на территории парка.

Садовая овсянка (*E. hortulana*). Немногочисленный гнездящийся вид. На маршруте 10 км отмечалось до 4 поющих самцов.

Просянка (*E. calandra*). Многочисленный гнездящийся вид. Встречается поселениями до 5 пар на всей территории парка на целинных участках. На маршруте 20 км было учтено 37 поющих самцов.

Литература

Гетманцев С.В., Костюшин В.А. (1989): Научный отчет экологического обследования Александровского - Константиновского водохранилищ. Николаевский государственный педагогический институт.

Костюшин В.А. (1994): Птицы Южноукраинской атомной электростанции и пгт Южноукраинска. - Беркут. 3 (2): 89-90.

Костюшин В.А., Прокопенко С.П. (1993): Охраняемые виды птиц в 30-километровой зоне Южноукраинской АЭС. - Вестн. зоол. 3: 87.

Червона книга України. Тваринний світ. К.: Українська енциклопедія, 1994. 1-464.

МІГРАЦІЇ БІЛИХ ЧАПЕЛЬ У РАЙОНІ КАНІВСЬКОГО ЗАПОВІДНИКА

В.М. Грищенко

Канівський природний заповідник

MIGRATIONS OF EGRETS IN AREA OF THE KANIV NATURE RESERVE. - Grishchenko V.N. - Great Egret and Little Egret are occurred on the Dnieper in the nature reserve during migrations and post-breeding movements. The Little Egret is relatively rare species. The Great Egret became an usual bird species. It forms big aggregations on shoals and spits since July till October (Photo). Last years the number of this species increases (Table), that evidences number increasing in the whole region. Number dynamics during season is presented on the Figures.

Матеріал для даної статті зібраний у 1987–2001 рр. За попередні роки використані дані з “Літопису природи” Канівського заповідника. Спостереження проводилися на заплавах островів заповідника — Круглик і Шелестів, а також у їх найближчих околицях: о. Собачий і стариця Криві Озера — вище по течії Дніпра та о. Просеред — нижче по течії. Виявлені обидва види білих чапель, що зустрічаються в Україні: велика (*Egretta alba*) і мала (*E. garzetta*).

На початку ХХ ст. білі чаплі на території України були практично повністю знищені через моду на прикраси з пір'я. Невеликі колонії збереглися лише у пониззях великих річок — Дніпра, Дністра, Дунаю. Згодом чисельність почала відновлюватися, а птахи розселялися на північ. Протягом останніх десятиліть спостерігається помітний ріст чисельності обох видів і розширення їх ареалів. Зараз білі чаплі спорадично гніздяться по Дніпру і його притоках, як правило, в невеликій кількості в колоніях сірої чаплі (*Ardea cinerea*). Чисельність великої білої чаплі у північних і центральних областях України значно вища, ніж

малої (Смогоржевський, 1979; Серебряков, Грищенко, 1992; Грищенко, 1993; Гавриць, 1994; Кньш, Сышко, 1994 та ін.). Найбільша колонія великих білих чапель знаходиться у верхній частині Київського водосховища біля с. Страхолисса Вишгородського району Київської області. Тут гніздиться більше 100 пар (Гавриць, 1994). Є колонія на Канівському водосховищі неподалік від с. Проців Бориспільського району Київської області. Розселення на північ продовжується. З 1994 р. велика біла чапля почала гніздитися на півдні Білорусі у Гомельській і Брестській областях (Самусенко, 1999).

Завдяки роботі Канівської ГЕС у піковому режимі на островах Дніпра у нижньому б'єфі з середини літа створюються сприятливі умови для багатьох рибоїдних птахів, зокрема чапель. У цей час рівень води починає спадати, біля берегів утворюються великі піщані коси і обмілини, які затоплюються двічі на добу (коливання рівня води можуть досягати 1–2 м). Після чергового спаду води залишається велика кількість мілководних проток, озер і калюж, де дуже зручно полювати на

дрібну рибу та інших водяних тварин. На цих косах і обмілинах з другої половини липня утворюються великі скупчення чапель, куликів, качок, мартинів, крячків. Найбільш зручні місця для відпочинку і годівлі цих птахів між островами Круглик і Шелестів. В окремі роки високий рівень води нижче греблі ГЕС може триматися до самої осені, і коси та обмілини залишаються затопленими. В такому разі описані скупчення птахів спостерігаються у значно пізніші строки, або й не утворюються взагалі.

Мала біла чапля — нечисленний вид, зустрічається частіше всього у період післягніздових кочівель у липні — серпні. Приліт у заповіднику відмічений 28.03.1982 р. і 30.03.1983 р., останнє спостереження — 10.09.1995 р. Малі білі чаплі зустрічаються не кожен рік, частіше всього по 1–3 особини разом з великими білими. Лише кілька разів спостерігались більші групи: 20.08. 1982 р. С.С. Ловков відмітив на піщаних косах біля Круглика і Собачого 23 особини, 19.08.1992 р. над Шелестовим пролітала зграя з 12 птахів, 22.08. 1999 р. на обмілинах біля Круглика трималось 5 птахів.

Велика біла чапля стала в заповіднику звичайним видом. У невеликій кількості ці птахи зустрічаються під час весняного перельоту, можуть спостерігатися поодинокі літаючі особини. А в період післягніздових кочівель на островах утворюються великі скупчення білих чапель, які можна спостерігати аж до відльоту в жовтні (фото).

Приліт великої білої чаплі в заповіднику у 1977–1999 рр. відмічався з 4.03 по 1.04, середня дата за 9 років — 21.03 (Грищенко, Гаврилюк, 2000). Останніх птахів у 1962–2001 рр. зустрічали з 25.09 по 6.11, середня дата за 11 років спостережень — 16.10 (Грищенко, Гаврилюк, 2000 з доповненнями). Окремі птахи в Середньому Придніпров'ї можуть затримуватися й довше, іноді навіть зимувати. 12.01.2002 р. велика біла чапля спостерігалась на полях фільтрації очисних спо-

Максимальна чисельність великих білих чапель протягом сезону

Дата	Кількість особин
7.09.1982	34
9.09.1983	49
16.09.1984	33
1.09.1985	23
8.07.1986	9
4.08.1987	3
16.09.1988	4
24.09.1989	8
31.07.1990	8
25.08.1991	15
19.08.1992	40
4.09.1994	9
4.09.1995	15
7.09.1996	> 30
17.09.1997	75
22.08.1999	> 80
9.09.2001	до 200

руд біля с. Червона Слобода Черкаського району (Гаврилюк, Грищенко, 2001). Випадки зимівлі відмічались і в більш північних регіонах, наприклад у Псковській області (Фетисов, 1998).

Цікаво простежити багаторічну динаміку чисельності великих білих чапель, оскільки вона відображає зміни чисельності виду в регіоні. У таблиці наводиться максимальна кількість птахів за сезон протягом останніх 20 років. За 1982–1986 рр. використані дані С.С. Ловкова (“Літопис природи” Канівського заповідника). На жаль, за 1970-ті рр. дані дуже фрагментарні і не годяться для порівняння. До середини 1990-х рр. спостерігалось не більше кількох десятків особин, у кінці 1980-х — на початку 1990-х рр., можливо, відбулося деяке скорочення чисельності. Але в другій половині 1990-х рр. вона почала швидко зростати. 9.09.2001 р. на піщаній косі біля о. Собачого трималося вже до 200 птахів.

У другій половині ХХ ст. чисельність великої білої чаплі в Середньому Придніпров'ї значно виросла. П.П. Орлов (1948) відносив обох білих чапель до рідкісних видів Черкаського району, причому велика біла чапля спостерігалась лише раз у 1939 р. Л.О. Смогоржевський (1952) в 1947–1949 рр. відмічав залітних малих білих чапель в околицях Канівського заповідника — до 15 особин. Велика біла чапля в його роботі взагалі не згадується. У 1962–1975 рр. біля Канева спостерігали вже до 8–15 великих білих чапель (Смогоржевський, 1979). За даними “Літопису природи” Канівського заповідника, у 1970-

Великі білі чаплі на о. Круглик. 17.09.2001 р.

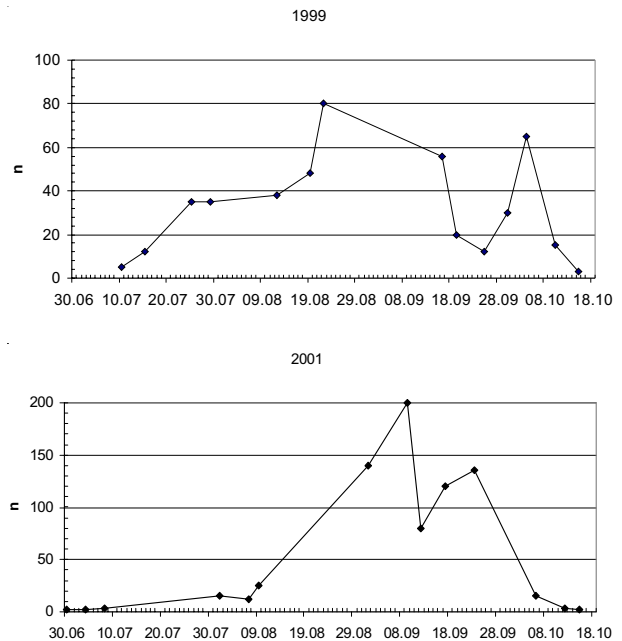
Фото Є.Д. Яблоновської-Грищенко.

х рр. щороку відмічалось по 3–8 особин. Отже, велика біла чапля з'явилася на прольоті у Канівському Придніпров'ї, очевидно, протягом 1950-х рр., чисельність її поступово зростала. До 1980-х рр. вона стала вже звичайним видом заповідника.

Перші великі білі чаплі з'являються на островах у кінці червня — першій половині липня. Чисельність їх поступово зростає, досягаючи максимуму у другій половині серпня — вересні (рис.). Характер її динаміки може відрізнятися в різні роки. Так, у 1999 р. досить значна кількість білих чапель спостерігалася вже в другій половині липня, а у 2001 р. чисельність їх почала зростати лише в середній серпня. У 1997 р. через високий рівень води в Дніпрі до другої половини серпня спостерігалися лише поодинокі білі чаплі і невеликі групи їх, тільки у вересні можна було побачити значні скупчення. У 1998 р. висока вода трималася до пізньої осені, і великих зграй білих чапель не зустрічали взагалі. Другий пік на графіках, очевидно, пов'язаний з тим, що у другій половині вересня — на початку жовтня з'являються зграї пролітних чапель.

Література

- Гаврилюк М.Н., Грищенко В.Н. (2001): Современная зимняя орнитофауна Восточной Черкасщины. - Беркут. 10 (2): 184-195.
- Гавриль Г.Г. (1994): Расселение большой и малой белых чапель на Левобережье Украины. - Вестн. зоол. 1: 80-83.
- Грищенко В.Н. (1993): Большая белая цапля (*Egretta alba*) в Среднем Приднепровье. - Вестн. зоол. 4: 19.
- Грищенко В.Н., Гаврилюк М.Н. (2000): Фенология миграций птиц в районе Каневского заповедника во второй половине XX в. - Запов. справа в Україні. 6 (1-2): 67-77.
- Кныш Н.П., Сышко А.В. (1994): Большая белая цапля в Сумской области. - Мат-ли 1-ї конфер. молодих орнітологів України. Чернівці. 15-17.
- Орлов П.П. (1948): Орнітофауна Черкаського району. - Наук. зап. Черкаського держ. ін-ту. 2 (2): 1-118.

Динаміка чисельності великих білих чапель у різні роки.

- Самусенко И.Э. (1999): Первые подтвержденные находки большой белой цапли (*Egretta alba*) на гнездовании в Беларуси. - Тез. докл. VIII зоол. конфер. Беларуси "Структурно-функциональное состояние биологич. разнообразия животного мира". Минск. 141-143.
- Серебряков В.В., Грищенко В.Н. (1992): Распределение и численность колоний чапель на территории Украины по данным анкетного учета в 1986 г. - Беркут. 1: 52-56.
- Смогоржевский Л.А. (1952): Орнитофауна Каневского заповедника и его окрестностей. - Тр. Канівського біогеогр. зап-ка. 9: 101-187.
- Смогоржевський Л.О. (1979): Фауна України. Птахи. Київ: Наукова думка. 5 (1): 1-188.
- Фетисов С.А. (1998): Залет большой белой цапли *Egretta alba* в Псковскую область. - Рус. орн. журн. Экспр.-вып. 31: 8-10.

ЗАЛИВ СИВАШ КАК ВАЖНЕЙШЕЕ МЕСТО КОНЦЕНТРАЦИИ МИГРИРУЮЩИХ КРАСНОЗОБИКОВ В ЕВРОПЕ

С.В. Хоменко

Азово-Черноморская орнитологическая станция

THE SIVASH BAY AS THE MOST IMPORTANT CONCENTRATION AREA FOR MIGRATORY CURLEW SANDPIPERS IN EUROPE. - Khomenko S.V. - As a stopover area during seasonal migrations this largest in Europe lagoon system has been shown to support from 9 % (in spring) to 21 % (in autumn) of the species African wintering population. Major concentrations of birds were recorded in the Central (galinic) part of the bay. During stopover Curlew Sandpipers relay on a highly abundant prey Brine Shrimps *Artemia salina*. This food appears to be very profitable source of energy, which can ensure daily average body mass gain at $4,1 \pm 1,1$ g. Up to 45 % of birds complete post breeding moult during autumn staging in the area, whereas 4,8–14,3 % start and even complete (up to 7,5 %) primary moult here. To ensure protection of the migratory population of Curlew Sandpiper conservation of the galinic habitats of the Central Sivash is needed.

Крупнейшая в Европе лагунная система, залив Сиваш, в скором будущем получит природоохранный статус национального парка. Одной из главных задач в управлении этим водно-болотным угодьем международного значения будет сохранение

популяций мигрирующих арктических куликов. Ее успешное выполнение напрямую зависит от наличия достоверных данных о численности представителей этой группы птиц, понимания тенденций в размещении их скоплений и особенностей